

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПОВІДАЙЧИК ОКСАНА СТЕПАНІВНА

УДК 378-057.2: 364-43-047.37

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Козубовська Ірина Василівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Архипова Світлана Петрівна,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Логвиненко Тетяна Олександрівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Захист відбудеться 21 червня 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 21 травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мешко Г. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Упродовж останніх років в українському суспільстві зростає кількість кризових явищ, поглиблюються соціальні проблеми: ВІЛ/СНІД (335 осіб на 100 тис. населення), наркоманія (148 хворих на 100 тис. осіб), малозабезпеченість (кількість сімей з недостатнім рівнем доходів за останні п'ять років зростає на 50%), безробіття (близько 10% осіб від економічно-активного населення), внутрішня вимушена міграція (понад 1,3 млн. сімей, які внаслідок тимчасової окупації частини території України та проведення воєнних дій на сході країни були вимушені переїхати до інших областей) та ін. Все це актуалізує значимість соціальної роботи як однієї з найбільш важливих професій, необхідних для сталого розвитку суспільства. Проте сьогодні в умовах глобальних суспільних трансформацій необхідно переосмислити роль державних соціальних закладів і служб та неурядових організацій у здійсненні соціальної роботи і забезпеченні соціально-правового захисту різних категорій населення.

У сучасних умовах розвитку суспільства успішне вирішення соціальних проблем неможливе без вміння фахівців соціальної роботи оцінювати потреби і ресурси людей, розробляти і впроваджувати соціальні проекти, програми і послуги, визначати ефективність різних форм соціальної допомоги, здійснювати пошук інноваційних методів надання соціальної підтримки та ін. Означене зумовлює необхідність формування готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності (НДД) у професійній сфері, яка передбачає володіння логікою досліджень, методами аналізу, проектування і прогнозування соціальних явищ і процесів, здатність реалізувати професійні функції з опорою на наукові підходи щодо вирішення соціальних проблем. У цьому контексті актуалізується проблема вдосконалення загальної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і підготовки до НДД, що відображено в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), Болонській декларації «Європейський простір у сфері вищої освіти» (1999), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013).

Важливість науково-дослідницької діяльності соціальних працівників відзначена в програмному документі «Положення про дослідження в соціальній роботі» (The IASSW Statement on Social Work Research, 2014), ухвалені членами правління Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, де акцентується увага на необхідності поєднання навчання і проведення досліджень у соціальній роботі. Відтак, науково-дослідницька робота студентів повинна стати невід'ємною частиною соціальної освіти на всіх її рівнях.

Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми професійної підготовки фахівців загалом і соціальних працівників зокрема. Так, питання філософії освіти та підготовки висококваліфікованих фахівців у вищій школі досліджують В. Андрущенко, Б. Вульфсон, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, Л. Кондрацька, В. Кравець, В. Кремень, Г. Мешко, Н. Ничкало, Б. Саймон, С. Сисоєва, Н. Слюсаренко,

Г. Терещук, М. Уліз, В. Чайка; пріоритетні напрями розвитку професійної освіти соціальних працівників у своїх працях розглядають С. Архипова, О. Безпалько, М. Букач, О. Вільманн, М. Доуел, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, Х. Кінтана, І. Ларіонова, І. Мельничук, Л. Міщик, Л. Петришин, В. Полтавець, Д. Раймонд, Т. Семигіна, С. Харченко, С. Шардлоу; психолого-педагогічні аспекти соціальної освіти вивчають В. Бочарова, Р. Вайнола, О. Дубасенюк, І. Козубовська, Н. Коляда, А. Мудрик, Н. Олексюк, І. Парфанович, В. Поліщук, Л. Романовська, І. Трубавіна, С. Шандрук, Н. Шмельова; зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників досліджують О. Бартош, Л. Віннікова, Н. Гайдук, Л. Клос, С. Когут, Т. Кремнева, Г. Лещук, Т. Логвиненко, О. Ольхович, О. Павлішак, О. Пришляк, Г. Слезанська, В. Тименко та ін.

Питання науково-дослідницької підготовки фахівців різних професійних галузей у закладах вищої освіти вивчається багатьма вченими. Так, історичні аспекти науково-дослідницької роботи студентів у ЗВО досліджують П. Довбня, О. Новицька, І. Погрібний, С. Рик; організаційні аспекти науково-дослідницької підготовки фахівців вивчають Н. Гомеля, Ю. Лавриш, О. Набока, І. Сенча; О. Артеменко, Ю. Козловський, Н. Маргіта, Л. Сущенко розглядають філософські аспекти реалізації навчально-дослідницької діяльності студентів вищої школи; Т. Голуб, О. Добровольська, Т. Колодько, О. Мартинюк досліджують питання організації дослідницької підготовки студентів ЗВО засобами іноземної мови; на важливу роль інформаційно-комунікаційних технологій у процесі дослідницької підготовки фахівців вказують М. Вінник, Г. Омеляненко, І. Сінельник; зарубіжний досвід дослідницької підготовки студентів знайшов відображення в працях Л. Заєць, І. Самойлюкевич, І. Сініцина, О. Шквир; проблемі формування дослідницької компетентності фахівців присвячені праці Б. Андрієвського, Ю. Бойчука, Р. Вернидуба, Л. Лисенко, А. Степанюк, Н. Уйсімбаєвої; вплив науково-дослідницької роботи на формування особистості майбутнього фахівця досліджують В. Ворожбіт, М. Князян, А. Крамаренко, І. Ромащенко, Х. Федорич.

Водночас, аналіз наукової літератури свідчить про недостатню увагу вчених до проблеми професійної підготовки соціальних працівників до НДД. Тільки окремі аспекти досліджуваного питання висвітлені в працях вітчизняних (Л. Бондаренко, М. Букач, Н. Клименюк, М. Лукашевич, О. Плахотнік, О. Прохорчук, І. Савельчук) та зарубіжних (Г. Адамс, С. Бісман, Х. Графф, Р. Гріннел, Е. Керлінгер, Т. Лейн, К. Марлоу, Г. Роджерс та ін.) науковців.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й вивчення стану сформованості готовності соціальних працівників до НДД дали змогу виявити низку суперечностей між:

- наявністю значних проблем у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку суспільства та їх недостатнім осмисленням із позицій науки;
- об'єктивною потребою суспільства в соціальних працівниках, здатних здійснювати науково-дослідницьку діяльність, та недостатнім рівнем їхньої готовності до НДД у професійній діяльності;
- потужним потенціалом суспільно-гуманітарних, фундаментальних дисциплін, практичної підготовки, волонтерської та позааудиторної діяльності

закладу вищої освіти щодо підготовки соціальних працівників до НДД та недостатнім рівнем його реалізації;

– необхідністю формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД і відсутністю науково обґрунтованої системи підготовки фахівців соціальної роботи до такої діяльності.

Актуальність проблеми в сучасних умовах розвитку країни, потреба розробки і систематизації її теоретичного та практичного аспектів, а також визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження *«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до теми кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Теорія і практика становлення та розвитку системи освіти, навчання і виховання у загальноєвропейському контексті» (державний реєстраційний номер 0115U001925) і теми кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Вдосконалення системи підготовки фахівців соціальної роботи в Україні» (державний реєстраційний номер 0115U001920). Тема дисертації затверджена вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол №2 від 27 лютого 2018 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців соціальної роботи в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – підготовка майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності.

Мета дослідження полягає в розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких завдань:

1. На основі аналізу вітчизняної і зарубіжної наукової літератури розкрити особливості науково-дослідницької діяльності в соціальній роботі.
2. З'ясувати сутність дослідницьких умінь соціальних працівників та здійснити їхню класифікацію.
3. Проаналізувати стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД у вітчизняній і зарубіжній освітній практиці.
4. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників.
5. Охарактеризувати змістову структуру, визначити критерії, показники та рівні готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності.
6. Розробити систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності у закладах вищої освіти.
7. Експериментально перевірити ефективність розробленої системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності та педагогічні умови її реалізації.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що підготовка майбутніх соціальних працівників до НДД є підсистемою загальної системи

професійної підготовки фахівців соціальної роботи, яка передбачає організацію і зміст педагогічного процесу, побудованого на партнерських суб'єкт-суб'єктних взаєминах між викладачами й студентами, та спрямовується на формування готовності майбутнього фахівця до самостійної, науково-дослідницької діяльності в умовах динамічних соціальних змін. Означена підготовка ґрунтується на принципах фундаментальності, системності і цілісності, діалектичної єдності теоретичних і емпіричних знань про соціальну дійсність, науковості, наступності, диференціації та індивідуалізації, самостійного вибору студентами напряму НДД, інтеграції змісту дисциплін навчального плану і наукових досліджень, регіоналізації, професійно-контекстної теоретичної і практичної підготовки до НДД, соціально-педагогічного супроводу і психолого-педагогічної підтримки. Реалізація цієї ідеї потребує врахування особливостей становлення й розвитку української системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, аналізу вітчизняного і світового досвіду дослідницької підготовки студентів у вищій школі, а також запитів сучасного суспільства на конкурентноздатних фахівців соціальної сфери.

Мета роботи, її науково-теоретичні засади зумовили визначення концептуальних основ дослідження, що потребують обґрунтування на методологічному, теоретичному й практичному рівнях.

Концепція дослідження ґрунтується на визнанні готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності результативним компонентом професійної підготовки і сутнісною характеристикою фахівця соціальної роботи. Становлення ініціативного, компетентного фахівця в галузі соціальної роботи з високим рівнем готовності до НДД є передумовою поступального розвитку професії, представники якої покликані забезпечити соціальний захист різних груп населення.

Методологічний рівень концепції відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми, що покладені в основу дослідження, а саме: дослідницький підхід передбачає впровадження методів наукового дослідження в процес навчального пізнання на всіх його етапах (від сприйняття до застосування на практиці), визначає способи організації навчальної і позанавчальної дослідницької діяльності студентів; системний – зумовлює вивчення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД з позицій цілісності, системності, взаємовпливу й взаємозумовленості його компонентів; компетентнісний – забезпечує моделювання мети і результатів навчання, їхнє відображення в цілісному вигляді як системи ознак готовності майбутніх соціальних працівників до НДД; культурологічний – враховує світогляд, духовно-моральну, етичну культуру майбутнього фахівця в процесі формування готовності до НДД, культуру конкретного суспільства; реалізація інтегративного підходу забезпечує взаємопроникнення змісту й форм опанування навчальних курсів за принципом їхнього взаємозв'язку і взаємодоповнюваності, забезпечуючи утворення професійного дослідницько-зорієнтованого освітнього середовища і цілісного процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД; гуманістичний – зумовлює перехід від традиційної знаннево-центрованої

системи до формування творчої особистості з високим інтелектуальним потенціалом, необхідним для прийняття самостійних і відповідальних рішень у процесі надання соціальних послуг; квалітологічний і кваліметричний підходи уможливають здійснення якісної і кількісної оцінки результату професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД; особистісний – дає змогу в процесі науково-дослідницької підготовки фахівців соціальної роботи акцентувати увагу на особистості кожного студента як суб'єкта НДД; аксіологічний – передбачає формування в майбутніх соціальних працівників комплексу соціально-професійних цінностей як найважливішого чинника мотивації до НДД; практикоорієнтований – надає можливість формувати в студентів фундаментальну наукову базу знань паралельно зі здобуттям практичних компетенцій; герменевтичний – передбачає формування в студентів здатності розуміти себе й оточуючих, осмислювати будь-які прояви людської поведінки, знаходити рішення в ситуаціях невизначеності.

На теоретичному рівні концепції обґрунтовано систему вихідних теорій, ідей, дефініцій, покладених в основу розуміння сутності явища, яке вивчається; спроектовано модель дослідницького середовища соціальної роботи, що спрямовує науково-дослідницький пошук та інтегрує академічну і соціальну практику в розвитку теоретико-методологічних засад соціальної роботи; змодельовано систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, яка базується на взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу та реалізується з урахуванням методологічних підходів, загальних і специфічних принципів науково-дослідницької підготовки; визначено педагогічні умови, які забезпечують ефективну реалізацію системи та зумовлюють формування у майбутніх фахівців соціальної роботи готовності до НДД.

Практичний рівень концепції передбачає експериментальну перевірку ефективності системи підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД та педагогічних умов, що забезпечують оновлення змісту, форм, методів і технологій професійної підготовки фахівців соціальної роботи. Реалізація системи є спеціально організованим, цілеспрямованим, динамічним процесом, функціонування якого зумовлюється як дотриманням сучасних суспільних вимог до рівня науково-дослідницької підготовки соціальних працівників, так і врахуванням специфіки теоретичної підготовки, практики, самостійної роботи, позааудиторної та волонтерської діяльності. Оцінювання ефективності системи підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД характеризується комплексністю, поетапністю, відбувається через використання визначеного діагностичного інструментарію і виражається певним рівнем готовності майбутніх соціальних працівників до НДД.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності буде більш ефективною за умови впровадження авторської педагогічної системи.

Загальна гіпотеза конкретизується частковими припущеннями, які передбачають, що підвищення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до НДД у процесі професійної підготовки можливе, якщо:

– професійна підготовка соціальних працівників до НДД будуватиметься з урахуванням сутнісних характеристик, методологічних функцій НДД в соціальній роботі і узагальненої моделі її дослідницького середовища;

– готовність майбутніх соціальних працівників до НДД формуватиметься на засадах дослідницького, системного, компетентнісного, культурологічного, інтегративного, гуманістичного, квалітологічного, кваліметричного, аксіологічного, особистісного, практикоорієнтованого, герменевтичного підходів;

– буде впроваджено педагогічні умови (формування мотивації майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності; залучення до НДД студентів з перших курсів; забезпечення науково-дослідницького змісту дисциплін фундаментальної, професійної та практичної підготовки соціальних працівників; використання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи технології диференційованого навчання; застосування ІКТ в процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників);

– формування готовності соціальних працівників до НДД відбуватиметься в процесі теоретичної і практичної підготовки, позааудиторної, в тому числі волонтерської діяльності;

– буде впроваджено комплекс форм, методів, технологій і засобів навчання відповідно до специфіки формування та розвитку готовності майбутніх соціальних працівників до НДД.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять наукові ідеї, які розкривають: положення методології сучасної педагогічної науки (А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кравець, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, Г. Терещук); дослідження творчості як механізму розвитку особистості (А. Брушлінський, В. Зінченко, В. Моляко, К. Роджерс, С. Сисоєва, О. Ткаченко, Е. Торренс); теорії розвивального навчання (С. Богданов, Л. Виготський, А. Дістервег, Д. Дьюї, О. Запорожець, В. Сухомлинський, Ж. Піаже); загальні підходи до організації науково-дослідницької підготовки в ЗВО (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Т. Дьячек, Н. Москалюк, А. Степанюк); наукові підходи до розвитку соціальної роботи як науки і підготовки фахівців (С. Архипова, Л. Романовська, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, І. Мигович, Л. Міщик, І. Пеша, В. Полтавець, Є. Холостова); положення про науково-дослідницьку підготовку майбутніх соціальних працівників (А. Барнард, В. Бочарова, М. Букач, В. Васильєв, І. Зимня, Дж. Корнбек, М. Лукашевич, Х. Сведнер, В. Сидоров, С. Шардлоу); загальні теорії систем та моделювання освітнього процесу (Р. Акофф, Ю. Бабанський, К. Боулдінг, О. Ланге, В. Штофф, М. Якобчук); концептуальні положення педагогіки та соціальної роботи, які стали основою проектування системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД (Г. Голдстейн, В. Загвязинський, Н. Завацька, Д. Латроуп, Е. Пінкус, Н. Туленков, К. Шафер); фундаментальні положення до науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників (В. Андрєєв, В. Беспалько, І. Булах, Е. Мейман, О. Москалюк, А. Найн, А. Субетто, Ю. Татур, Ю. Руденко);

теоретико-методологічні засади дослідницької парадигми підготовки фахівців за рубежом (О. Бартош, Л. Віннікова, Н. Гайдук, Т. Логвиненко, В. Поліщук, О. Пришляк, Г. Слозанська); теоретичні основи технологій, форм і методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД (О. Антонова, М. Бомбик, Дж. Еліот, Л. Романишина, Л. Тюптя, К. Фрей, В. Шахрай).

На різних етапах дослідницького пошуку застосовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз наукової літератури, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), історико-логічний і порівняльно-історичний (з метою інтерпретації науково-дослідницької діяльності і підготовки соціальних працівників у історико-педагогічній ретроспективі), моделювання, систематизація, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); *емпіричні*: спостереження, аналіз документів, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, експертна оцінка, вивчення результатів діяльності, нормативних документів, узагальнення досвіду роботи, аналіз освітніх програм, навчальних планів, робочих програм (для визначення стану досліджуваної проблеми у практиці вищої школи), педагогічний моніторинг (для відстеження динаміки сформованості рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до НДД); педагогічний експеримент (для перевірки результативності розробленої системи); *методи математичної статистики*: кількісний і якісний аналіз результатів експериментальних даних за критеріями χ^2 і Вілкоксона (для визначення достовірності отриманих результатів); *графічні* – для наочного ілюстрування і порівняння результатів дослідження в графічних зображеннях і табличних формах та ін.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2010–2018 років на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Запорізького національного університету, Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, Ніжинського державного університету імені М. Гоголя, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Тернопільського національного економічного університету, Уманського державного педагогічного університету імені П.Тичини, Харківського національного економічного університету імені С.Кузнеця, Хмельницького національного університету. На різних етапах у дослідженні взяли участь 78 соціальних працівників соціальних закладів і служб, 86 викладачів ЗВО, які безпосередньо здійснювали науково-дослідницьку підготовку фахівців соціальної роботи, і 542 студенти – майбутні соціальні працівники.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що визначено та обґрунтовано теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, а саме:

– *вперше* розроблено та апробовано систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, основними компонентами якої є:

цільовий (мета професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД); теоретико-методологічний (становить концептуальну основу формування готовності фахівців соціальної роботи до НДД, ґрунтується на інтеграції методологічних підходів, загальних і специфічних принципів, що визначають спрямованість реалізації теоретико-практичних аспектів підготовки до НДД), процесуально-змістовий (етапи та зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД через використання потенціалу навчальних дисциплін, практику, самостійну роботу і кваліфікаційні дослідження, позааудиторну діяльність, волонтерську роботу), технологічний (дидактичне забезпечення освітнього процесу через реалізацію форм, методів, технологій і засобів навчання з урахуванням специфіки процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД), аналітико-результативний (форми і методи діагностики та оцінювання готовності фахівців соціальної роботи до НДД, рівні готовності, критерії і показники їхнього визначення, результат); *визначено* педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД: формування мотивації майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності; залучення до НДД студентів з перших курсів; забезпечення науково-дослідницького змісту дисциплін фундаментальної, професійної та практичної підготовки соціальних працівників; використання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи технології диференційованого навчання; застосування ІКТ в процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників;

– *уточнено*: зміст понять «науково-дослідницька діяльність соціальних працівників», «готовність майбутніх соціальних працівників до НДД»; методологічні функції НДД; комплекс соціально-економічних, управлінських і педагогічних чинників, які актуалізують науково-дослідницьку діяльність фахівців соціальної роботи; структуру моделі дослідницького середовища соціальної роботи;

– *удосконалено*: зміст, форми, методи, технології і засоби підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД.

Набули подальшого розвитку класифікація дослідницьких умінь фахівців соціальної роботи (методологічні, інформаційно-аналітичні, діагностичні, проєктивні, прогностичні, організаційні, комунікативні, системно-інформаційні, технічні); сутність дослідницьких ролей майбутніх соціальних працівників, засвоєння яких є механізмом формування їхньої готовності до НДД.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що: розкрито методологічні засади науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників, які базуються на концептуальних ідеях та основних тенденціях розвитку політики в сфері соціальної роботи і підготовки фахівців; визначено систему вихідних положень дослідження, зокрема, підходи, загальні і специфічні принципи, поняттєво-термінологічний апарат, які окреслили межі досліджуваної проблеми і уможливили розробку системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності та визначення педагогічних умов її реалізації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в підготовці і впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти навчально-методичних та практичних посібників, методичних рекомендацій, авторських програм та електронних ресурсів, які розкривають теоретичні і практичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД і забезпечують її реалізацію, а саме: посібників для студентів спеціальності «Соціальна робота»: «Методи досліджень у соціальній роботі», «Основи соціальної інформатики»; «Соціальна робота: вступ до спеціальності» (для студентів суміжних спеціальностей, які здобувають освітній ступінь магістра соціальної роботи); методичних рекомендацій: «Вища математика. Основи теорії ймовірностей», «Математико-статистичні методи аналізу даних соціологічних досліджень» (навчально-методичні матеріали і рекомендації до виконання лабораторних робіт), «Зарубіжний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до застосування технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності», «Практична підготовка майбутніх соціальних працівників», «Соціальна і демографічна статистика (розв'язування задач у редакторі електронних таблиць MS Excel)»; авторських програм навчальних дисциплін і практик: «Основи наукових досліджень», «Методи та організація соціальних досліджень», «Соціальна і демографічна статистика», «Соціальна інформатика», «Програма практики магістрів»; електронних ресурсів: навчально-методичне забезпечення науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників у системі Moodle, віртуальне освітнє науково-дослідницьке середовище (ВОНДС), навчально-методичний програмний комплекс з дисциплін природничо-наукової підготовки.

Теоретичні положення і методичні матеріали дослідження можуть бути використані у закладах вищої освіти в процесі розробки навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; у практичній роботі фахівців соціальних закладів і служб.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка №3860/01-12 від 19.09.2018), Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (довідка №88 від 29.10.2018), Запорізького національного університету (довідка №01.01-13/96 від 2.11.2018), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка №01-28/1644 від 6.11.2018), Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (довідка №86-904-166 від 7.11.2018), Хмельницького національного університету (довідка №151 від 22.11.2018), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка №105 від 4.01.2019).

Особистий внесок здобувача. У монографії [2] автором здійснено аналіз наукових підходів у підготовці майбутніх соціальних працівників до застосування технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності; у колективній монографії [3] досліджено питання формування інформаційної культури в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД; у монографії [4] представлено результати вивчення особливостей науково-

дослідницької підготовки студентів і можливості використання зарубіжного досвіду у вітчизняному освітньому просторі; у колективній монографії [5] розкрито особливості здійснення НДД в процесі волонтерської практики; у зарубіжній колективній монографії [6] обґрунтовано особливості проблемного навчання в процесі підготовки соціальних працівників до НДД; у навчальному посібнику [7] розкрито специфіку професійної діяльності фахівців соціальної роботи в умовах інформатизації; у посібнику [8] розкрито практику застосування психологічних і математико-статистичних методів досліджень у соціальній роботі; у посібнику [9] окреслено загальні аспекти НДД соціальних працівників; у статті [10] досліджено специфіку кредитно-модульної системи навчання у вітчизняних ЗВО; у статті [11] здійснено аналіз сучасного стану застосування ІКТ в освітньому процесі вітчизняних ЗВО; у статті [12] обґрунтовано роль математичної підготовки соціальних працівників; у статті [14] розроблено зміст магістерської практики та її організаційні аспекти; у зарубіжній статті [15] проаналізовано результати соціологічного дослідження проблеми професійної мотивації студентів; у статті [16] обґрунтована необхідність володіння сучасними фахівцями засобами ІКТ; у статті [17] визначено сутність та значення додаткової освіти в системі науково-дослідницької підготовки фахівців; у праці [20] обґрунтовано основні напрямки застосування ІКТ під час НДД студентів; у статті [25] обґрунтовано сутність поняття «науково-дослідницька робота студентів»; у статті [31] з'ясовано особливості формування дослідницьких умінь студентів у вищій школі Великої Британії; у статті [35] визначено можливості творчого використання зарубіжного досвіду науково-дослідницької підготовки фахівців у вітчизняних ЗВО.

Усі представлені в дисертаційному дослідженні результати отримані автором самостійно. Ідеї співавторів у роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися автором та обговорювалися на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: розвиток волонтерського руху в Україні та за рубежом» (Ужгород, 2012 р.); «Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як ресурс соціальної роботи» (Ужгород, 2013 р.); «Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку» (Київ, 2014 р.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2015 р.); «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (Львів, 2016 р.); «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2016 р.); «Сучасний вимір педагогіки та психології» (Львів, 2016 р.); «Current issues and problems of social sciences» (Кельце, Польща, 2016 р.); «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2016 р.); «Теорія прийняття рішень» (Ужгород, 2016 р.); «Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016 р.); «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти» (Харків, 2016 р.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2016 р.); «Роль і місце психології і педагогіки у

формуванні сучасної особистості» (Харків, 2017 р.); «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології ХХІ ст.» (Львів, 2017 р.); «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2017 р.); «Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (Одеса, 2017 р.); «Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів та терористичних загроз» (Ужгород, 2017 р.); «Формування сучасного освітнього простору: переваги, ризики, механізми реалізації» (Тбілісі, Грузія, 2017 р.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2017 р.); «Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості» (Харків, 2018 р.); «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова, Польща – Ужгород – Дрогобич, 2018 р.); «Вища освіта: удосконалення якості підготовки фахівців» (Київ, 2018 р.); «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Ужгород – Дрогобич, 2018 р.); «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика» (Ужгород, 2018 р.); *всеукраїнських* – «Проблеми становлення та самореалізації творчої особистості майбутніх фахівців гуманітарного спрямування: зміст, форми та методи підготовки» (Хмельницький, 2010 р.); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2014); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2015 р.); «Соціальна робота і соціальна педагогіка» (Тернопіль, 2016 р.); «Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі» (Мукачеве, 2016 р.); «Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація» (Мукачеве, 2016 р.); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2017 р.); «Соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2017 р.); «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2017 р.); «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (Кременчук, 2018 р.); «Соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2018 р.).

Кандидатська дисертація з теми «Формування інформаційної культури майбутнього соціального працівника в процесі професійної підготовки» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) захищена в 2007 р. у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 80 наукових і науково-методичних праць, зокрема: 6 монографій (1 одноосібна, 1 зарубіжна), 3 навчальні посібники, 22 статті в наукових фахових виданнях України, з яких 11 статей у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; 4 статті у закордонних наукових періодичних виданнях, 36 апробаційного характеру, 9 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дослідження. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (535 найменувань, з яких 103 – іноземною мовою), 45 додатків. Загальний обсяг роботи 570 сторінок. Основний зміст викладено на 402 сторінках. У роботі вміщено 40 таблиць, 12 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано концепцію і гіпотезу дослідження, визначено методологічні основи, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, представлено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Дослідницька парадигма як ціннісний орієнтир професійної підготовки майбутніх соціальних працівників»** проаналізовано чинники, що актуалізують науково-дослідницьку підготовку майбутніх фахівців соціальної роботи у контексті сучасних соціальних проблем; розкрито особливості науково-дослідницької діяльності в соціальній роботі; з'ясовано сутність та здійснено класифікацію дослідницьких умінь соціальних працівників.

На підставі аналізу наукових праць Р. Бургеса, С. Грищенко, А. Капської, С. Кубіцького, Л. Ньюмена, Р. Фішера та ін. з'ясовано, що становлення дослідницької практики в соціальній роботі розпочалося наприкінці ХІХ століття, а перші дослідження ґрунтувалися переважно на практичному досвіді та узагальненні життєвих спостережень. Необхідність НДД соціальних працівників була зумовлена розвитком теоретико-методологічних підходів і концепцій соціальної роботи (психодинамічної теорії, символічного інтераціоналізму, теорії соціального навчання, конфліктної і системної теорії), застосування яких передбачало використання конкретного дослідницького інструментарію. З середини ХХ ст. починають розроблятися науково-обґрунтовані стратегії соціальної підтримки населення й адекватні їм методи та технології діяльності, формується система професійної підготовки соціальних працівників, обов'язковим компонентом якої стало формування їх готовності до НДД.

Вивчення досвіду соціальної роботи в сучасних умовах дає можливість виокремити три групи факторів (соціально-економічні, управлінські, педагогічні), які зумовлюють необхідність реагування на суспільні перетворення шляхом теоретичних і емпіричних досліджень у соціальній сфері.

У результаті узагальнення напрацювань учених Г. Бернгарда, Т. Голуб, Дж. Гріннелла, Т. Дьячек, Г. Кловак, В. Кушніра, Є. Райхмана та ін. визначено НДД соціальних працівників як діяльність з отримання нових науково обґрунтованих знань, спрямованих на планомірну зміну соціальної дійсності, що реалізується в логічній послідовності через застосування відповідних форм і методів наукового пізнання. Структура НДД соціальних працівників передбачає сукупність елементів: мотивів, цілей, об'єкта, предмета, процесу і результату дослідження. Функціями НДД, яка за своєю значущістю є стрижнем у розвитку

соціальної роботи, визначено соціальну, інтерсоціальну, системну, інтегративну, прогностичну, моделювальну, інформаційну, комунікативну, технологічну, мотиваційну, розвивальну, рефлексивну.

З позицій системно-функціонального і діяльнісного підходів у системі соціальної роботи визначено дві підсистеми – соціальна робота з клієнтами та адміністративно-управлінська діяльність. У кожній із зазначених підсистем виокремлено підсистему дослідницької діяльності, яка відображає її зміст та інтегрує дослідницькі функції в межах відповідного функціоналу фахівця – методи і технології соціальної роботи та організаційно-управлінські інновації в соціальних закладах і службах.

У процесі дослідження обґрунтовано, що дослідницьку підсистему соціальної роботи можна представити у формі моделі дослідницького середовища, яка відображає взаємозв'язок трьох компонентів: соціальної проблеми, методів її дослідження та інструментів вирішення.

Кожен компонент розглядається на чотирьох рівнях (соціальна проблема – традиційна, відома, маловідома, нова; методи – репродуктивні, частково-пошукові, пошуково-дослідницькі, експертні; інструменти вирішення проблеми – стандартні, модифіковані, інноваційні, відсутні в практиці соціальної роботи) і є самостійним дослідницьким середовищем соціальної роботи, яке зумовлює певні вимоги до рівня науково-дослідницької підготовки соціальних працівників. З кожним із видів соціальних проблем, методів дослідження та інструментів їхнього вирішення в контексті ролівого підходу до соціальної практики співвіднесено притаманні соціальному працівнику дослідницькі ролі – споживача знань, учасника досліджень, дослідника, експерта. Оскільки кожна наступна роль вимагає засвоєння попередніх, то ефективне виконання всіх чотирьох ролей є механізмом розвитку соціальної роботи на теоретичному та емпіричному рівнях її функціонування.

Успішна науково-дослідницька діяльність може бути забезпечена тільки наявністю дослідницьких умінь, сутність і види яких обґрунтовані в працях вітчизняних і зарубіжних учених: В. Базелюка, С. Буднік, І. Зимньої, Е. Керлінгера, Т. Лейн, В. Лозової, Н. Мирончук, І. Попович. Під дослідницькими вміннями розуміємо здатність ефективно виконувати дії, адекватні вирішенню дослідницьких завдань відповідно до логіки наукового пізнання та специфіки фахової діяльності. Здійснено класифікацію дослідницьких умінь соціальних працівників: методологічні, інформаційно-аналітичні, діагностичні, проєктивні, прогностичні, організаційні, комунікативні, системно-інформаційні, технічні.

У другому розділі **«Професійна підготовка соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності в сучасній освітній практиці»** проаналізовано актуальний стан професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи до науково-дослідницької діяльності у вітчизняних ЗВО та зарубіжній вищій школі.

Аналіз сучасного досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності у вітчизняних закладах вищої освіти засвідчує, що вона переважно спрямована на формування фахівця-

генераліста і навчальні заклади організують її, зважаючи на власні можливості та ресурси. Зазвичай освітній процес будується за асоціативно-репродуктивною схемою, що не дає студенту можливості зайняти позицію суб'єкта НДД, не забезпечує необхідної практичної готовності до її самостійного виконання; дослідницько-спрямовані дисципліни передбачають вивчення переважно теоретичних аспектів НДД, а практика досліджень залишається поза увагою (при цьому можливості фундаментальних і професійних навчальних дисциплін використовуються недостатньо); практична підготовка студентів передбачає застосування здобутих теоретичних знань на базі соціальних закладів і служб, однак можливість відпрацювання дослідницьких навичок забезпечується не повною мірою; спостерігається розгалужена система позааудиторної НДД, проте тільки незначна частина студентів проявляє ініціативу до НДД, самостійно виконує дослідження, публікує результати у студентських наукових збірниках, бере участь у конференціях, олімпіадах, конкурсах тощо.

Необхідність удосконалення науково-дослідницької підготовки зумовлена результатами проведеного пілотажного дослідження серед студентів-випускників спеціальності «Соціальна робота» і практичних соціальних працівників (стаж роботи від 2 до 10 років), згідно з якими близько 28% студентів вважають НДД одним із важливих напрямів їхньої професійної діяльності. Вони відзначають, що під час навчання у ЗВО з інтересом виконують різні науково-дослідницькі завдання (переважно під час проведення досліджень у контексті підготовки курсових і кваліфікаційних робіт). Тільки 4% студентів систематично й цілеспрямовано проводять НДД в межах роботи наукового гуртка і студентського наукового товариства, мають публікації. 19% студентів вважають, що НДД для соціального працівника не є обов'язковою. Всі інші займають пасивну позицію стосовно науково-дослідної роботи, намагаються її уникати або проявляють ситуативний інтерес до окремих досліджень.

Результати власних спостережень та експертної оцінки засвідчують недостатній рівень сформованості у майбутніх соціальних працівників таких властивостей, як уміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати наукові джерела інформації, формулювати дослідницькі завдання, застосовувати різні методи досліджень тощо. Близько 70% студентів не вміють грамотно обґрунтувати актуальність теми роботи, самостійно визначати об'єкт і предмет, мету і завдання дослідження, формулювати гіпотезу. Всього 15% студентів можуть правильно оформити результати дослідницької роботи.

Анкетування соціальних працівників-практиків виявило значний інтерес до досліджуваної проблеми, оскільки близько 44% фахівців реалізують у своїй діяльності окремі аспекти НДД. Так, 52% з них постійно вивчають наукову і методичну літературу, яка стосується практики соціальної роботи, стандартів її реалізації, нормативно-правового забезпечення; 48% фахівців застосовують різні методи досліджень для діагностики соціального явища чи процесу, стану клієнта, прогнозування його розвитку; 26% зазначили, що в різні періоди брали участь у реалізації державних і міжнародних проектів і грантів. При цьому більше половини соціальних працівників стверджують, що здобуті під час навчання у ЗВО знання, вміння та навички є недостатніми для ефективної НДД.

Значні здобутки в підготовці студентів до науково-дослідницької діяльності мають деякі зарубіжні країни (США, Велика Британія, Франція, Угорщина, Швеція). В останні десятиліття в зарубіжних ЗВО все більше активізується процес забезпечення єдності наукової й навчальної підготовки через широке залучення студентів до науково-дослідницької і експериментальної роботи. Проблема орієнтації майбутніх фахівців на НДД визначається як найважливіша умова їх індивідуально-професійного самовизначення і професійної культури (Р. Барнет, М. Бомб'юк, С. Борг, Л. Елтон, Д. Крамер, Р. Рамзей, Р. Саррі, Д. Фріман, М. Хіллі).

Формування готовності соціальних працівників до НДД здійснюється в різних формах: дослідницькі модулі включаються до складу навчальних дисциплін професійної і практичної підготовки; у процесі розробки студентами проектів дослідницької спрямованості; дослідницький блок становить обов'язкову частину завдань практики та ін. Зазначені форми реалізуються через модульну організацію процесу навчання і в різних її модифікаціях, системотвірною ланкою якої є самостійна робота (або навчальна автономія) студентів; практичну підготовку, де створені сприятливі умови для формування дослідницьких умінь і навичок, а також професійно спрямовану позааудиторну роботу (зустрічі з видатними вченими, наукові стажування, гранти на проведення наукових досліджень студентами, участь у наукових конференціях тощо).

Аналіз наукової літератури, навчальних планів і програм факультетів соціальної роботи Великобританії, Німеччини, Франції, Швеції та інших країн свідчить, що, незважаючи на однозначне визнання обов'язковості науково-дослідницької підготовки соціальних працівників у вищій школі, у зарубіжних країнах сьогодні немає єдиних підходів щодо її організації, що зумовлено відсутністю уніфікованих стандартів підготовки соціальних працівників. Навіть у межах однієї країни може функціонувати кілька видів навчальних програм, які відрізняються відомчою підпорядкованістю, системою фінансування (приватна, державна, конфесійна), терміном і якістю навчання. Різним є також ступінь виконання студентами науково-дослідницької роботи: в одних університетах практикуються тільки її окремі елементи, в інших – реалізується ціла система, яка передбачає виконання студентами наукових досліджень протягом усього періоду навчання. Проте спільною рисою науково-дослідницької підготовки фахівців у вищій школі зарубіжних країн є залучення студентів до НДД, починаючи з першого курсу, створення в закладах освіти особливого креативно-дослідницького середовища, використання в освітньому процесі сучасних ефективних технологій, форм, методів, засобів. Готовність до НДД розглядається як важливий чинник розвитку професії, а також як спосіб забезпечення конкурентоспроможності соціального працівника на ринку праці.

У третьому розділі **«Концептуальні засади підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності»** розкрито методологічні підходи до науково-дослідницької підготовки фахівців соціальної роботи; з'ясовано сутність, зміст і структуру готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності; визначено критерії, показники та рівні

готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до НДД; розроблено модель системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД.

Узагальнення результатів наукових пошуків учених (Н. Гловин, О. Гуренко, М. Князян, Ч. Купісевич, Н. Ничкало, В. Прошкіна та ін.) зумовило визначення методологічних підходів, які покладено в основу розробки системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД: дослідницький, системний, компетентнісний, культурологічний, інтегративний, гуманістичний, квалітологічний, кваліметричний, аксіологічний, особистісний, практикоорієнтований, герменевтичний.

Система професійної підготовки студентів до НДД спрямована на формування у них готовності до проведення наукових досліджень, яку визначаємо як сукупність професійно-особистісних якостей фахівця, ґрунтовні теоретико-методологічні знання й дослідницькі вміння, активну особистісну позицію в процесі реалізації дослідницьких ролей, що виражається через позитивне та усвідомлене ставлення до НДД як компонента професіоналізму. У структурі готовності соціальних працівників до НДД визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти.

Критеріями і показниками мотиваційно-ціннісного компонента є: сформованість внутрішніх мотивів до НДД (інтерес до НДД у процесі вирішення професійних завдань, активність у саморозвитку, самовдосконаленні, бажання поглиблювати науково-дослідницькі знання і вміння) та ціннісна спрямованість на НДД у процесі вирішення професійних завдань (сформованість системи суспільно значущих цінностей та ставлення до НДД як цінності). Критеріями і показниками когнітивного компонента є: знання теоретико-методологічних основ НДД (теорії і методів наукового пізнання, теоретичних і організаційних основ дослідницької практики); знання міждисциплінарних методів досліджень (соціологічних, психологічних, педагогічних, математичних, статистичних); інтелектуальні властивості (критичність, самостійність, креативність мислення). Критеріями і показниками діяльнісного компонента є: практична готовність студентів до НДД (сформованість дослідницьких умінь) і дослідницька активність (включеність студентів у НДД). Критеріями і показниками емоційно-вольового компонента є: позитивне емоційне ставлення до НДД (відчуття інтелектуального задоволення від НДД, емоційна стійкість), наявність вольових якостей (наполегливість, відповідальність, організованість) та здатність до саморефлексії (аналіз власного професійного розвитку, здатність до самооцінки, самоконтролю). Критерії і показники характеризують відповідні рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до НДД – низький, середній, достатній, високий.

Розроблено модель системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, яка відображає структурно-функціональну взаємодію основних компонентів підготовки – цільового, теоретико-методологічного, процесуально-змістового, технологічного й аналітико-результативного (рис. 1).

Рис. 1. Модель системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД

Ефективність розробленої моделі забезпечується через реалізацію педагогічних умов: формування мотивації майбутніх соціальних працівників до НДД; залучення до НДД студентів з перших курсів; забезпечення науково-дослідницького змісту дисциплін фундаментальної, професійної та практичної підготовки соціальних працівників; використання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи технології диференційованого навчання; застосування ІКТ в процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників.

У четвертому розділі **«Впровадження системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності в умовах закладу вищої освіти»** розкрито особливості формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД у процесі теоретичної і практичної підготовки; визначено форми, методи, технології і засоби науково-дослідницької підготовки фахівців соціальної роботи; проаналізовано специфіку підготовки соціальних працівників до НДД у позааудиторній діяльності; обґрунтовано педагогічні умови науково-дослідницької підготовки соціальних працівників.

У процесі дослідження виявлено, що найбільші можливості для формування дослідницьких умінь студентів мають навчальні дисципліни (фундаментальної, професійної та практичної підготовки: «Філософія», «Загальна соціологія», «Основи педагогіки і психології в соціальній роботі», «Вступ до спеціальності», «Теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна інформатика»; дослідницького спрямування: «Основи наукових досліджень», «Методи та організація соціальних досліджень», «Соціальна і демографічна статистика», «Соціальне проектування і прогнозування», «Науково-дослідницький семінар», «Інновації в соціальній роботі») і практики.

Вивчення дисциплін першої групи передбачало впровадження педагогічної умови **«Забезпечення науково-дослідницького змісту дисциплін фундаментальної, професійної та практичної підготовки соціальних працівників»**. Це реалізовано через проблемні лекції, дискусії, лекцію – круглий стіл, де відбувалося ознайомлення з базовими поняттями теорії і методів досліджень. Для закріплення теоретичних знань проведено просемінар (зокрема, під час вивчення «Вступу до спеціальності» студенти ознайомлюються з основами наукової роботи у ЗВО, а також елементарними знаннями НДД у соціальній роботі), семінар-екскурсію (місце проведення в бібліотеці), семінар-диспут («Сучасна молода людина – яка вона?», «Вибір професії: престиж чи покликання?», «ВІЛ/СНІД – проблема суспільства чи особистості?» та ін.).

Практичні заняття спрямовувалися на закріплення теоретичних знань, оволодіння понятійно-термінологічним апаратом дисципліни і НДД (складання словника, взаємодиктант, метод метафор). У контексті реалізації технології розвитку критичного мислення застосовувався метод аналізу текстів. Зокрема, студентам пропонувалося прочитати уривок з твору «Роздуми про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і шукати істину в науках» (Р. Декарт) (дисципліна «Філософія») і відповісти на такі запитання: «Що таке наука?», «Основні правила методу», «Що розуміє під методом Р. Декарт?». Відповіді студенти фіксували у формі есе. Окрім цього, студенти виконували різні

дослідницькі завдання (наприклад, для вивчення рівня міжкультурної компетентності населення визначали кількість вулиць у м. Ужгород, названих іменами видатних діячів – представників національних меншин Закарпаття, з'ясовували наявність літератури мовами національних меншин у книжкових крамницях та бібліотеках міста).

Розвиток дослідницьких умінь студентів відбувався через написання рефератів, тез доповідей, проведення інтерв'ю, бесід, анкетування («Соціалізація іноземних студентів», «Вивчення думки студентів і соціальних працівників-практиків про значення соціологічних знань у їхній діяльності»), виконання адаптованих дослідницьких завдань, необхідність розробки яких зумовлена впровадженням педагогічної умови залучення студентів до НДД з перших курсів. Її реалізація в процесі аудиторної роботи передбачала також педагогічне сприяння студентам через індивідуальні та групові консультації, інструктаж.

Важлива роль у процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників належить практиці. Під час практичного навчання відбувається формування світогляду студентів і оволодіння знаннями про соціальну сферу, проблеми, соціальні процеси в суспільстві та форми допомоги різним категоріям осіб. Через виконання різноманітних дослідницьких завдань (опис діяльності соціальної установи за схемою: суб'єкти – управління – мета – функції – ресурси – зміст – об'єкти (ознайомча практика); розробка моделі діяльності соціального закладу (психолого-педагогічна), дослідження-опис випадку (практика зі спеціальності), соціальний проект (дослідницька), соціологічне дослідження (науково-дослідницька), розробка конспекту лекції і практичного заняття (науково-педагогічна)), формуються дослідницькі вміння майбутніх фахівців соціальної роботи.

Формуванню мотивації студентів до НДД сприяла можливість на практиці застосувати здобуті під час теоретичного навчання знання, опора на їх життєвий досвід, зацікавлення, створення ситуації успіху, емоційна підтримка, підбадьорення, публічне визнання досягнень, можливість публікації (презентації) результатів власних досліджень тощо.

Безпосередня науково-дослідницька підготовка майбутніх соціальних працівників здійснювалася під час вивчення дисциплін дослідницького спрямування: «Основи наукових досліджень», «Методи та організація соціальних досліджень», «Науково-дослідницький семінар», «Соціальне проектування і прогнозування» та ін. У процесі їх опанування відбувається оволодіння методологією та методами досліджень, розвиваються навички пошукової діяльності (в тому числі, в мережі Інтернет), роботи з науковою літературою, її аналізу, вміння розробляти соціальні проекти тощо. Застосовувалися такі форми і методи, як: лекції-провокації, бінарні, конструювання, семінар-конференція (передбачає використання методів опонентів, модерації, Дельфі), семінар-дискусія (методи мозкового штурму, Дельбека, ділова гра). На практичних заняттях мало місце закріплення теоретичного матеріалу через формування тезаурусу НДД, евристичної бесіди, кейс-технології, проектів, обговорення результатів досліджень провідних інститутів і соціологічних груп, розробки дослідницького портфоліо,

розв'язування задач, виконання лабораторних робіт, де студенти вдосконалюють дослідницькі навички, оволодівають способами обробки результатів досліджень, розвивають уміння з оформлення результатів наукових досліджень у різних формах.

Самостійна робота передбачала конспектування лекцій, розробку міні-словника, роботу з підручниками, Інтернет-ресурсами, написання есе, підготовку до семінарів, заліків, іспитів, виконання дослідницьких завдань (наприклад: провести контент-аналіз запропонованої статті «Девіантна поведінка підлітків», зробити висновки про приховану інформацію, оформити у вигляді реферату).

Під час виконання курсових і кваліфікаційних робіт враховувалися наскрізні проблеми, що досліджувалися студентами з початкових курсів. Можливість тривалої роботи над проблемою сприяла оволодінню студентами знаннями щодо проведення досліджень, а також накопиченню певного емпіричного матеріалу, що знайшло відображення в експериментальній частині зазначених робіт. Наприклад, під час виконання магістерської роботи щодо адаптації осіб з порушенням зору в суспільство студентами розроблено меню для деяких кафе і ресторанів м. Ужгород мовою Брайля та ін.

Реалізація вказаних форм, методів і технологій забезпечувалася через застосування визначених засобів навчання – друкованих (ілюстративних і роздаткових матеріалів, лабораторних робіт), технічних та інформаційно-комунікаційних (мультимедійний проектор, комп'ютери, програмне забезпечення, хмарні технології). Останнє, а також широке застосування соціальними працівниками-практиками ІКТ як у системі соціального управління, так і безпосередньо під час роботи з людьми з обмеженими можливостями, зумовило впровадження педагогічної умови «Застосування ІКТ у процесі науково-дослідницької підготовки соціальних працівників».

Підвищенню рівня системно-інформаційних умінь студентів сприяло вивчення низки дисциплін (наприклад, «Соціальна інформатика», яка спрямована на формування інформаційної культури) через самостійну пошукову роботу в Інтернеті, обчислення статистичних показників з використанням редактора електронних таблиць, виконання досліджень та їх обробки в SPSS тощо. Для ознайомлення з можливостями інформаційних систем у соціальних закладах і службах (АСОПД/КОМТЕХ (автоматизована система обробки даних на базі комп'ютерних технологій, функціонує в Департаментах соціального захисту), ЄІАС (єдина інформаційно-аналітична система центру зайнятості), ЄТОНН (єдина технологія обслуговування незайнятого населення)) проводилися екскурсії, під час яких студентам демонстрували автоматизовані робочі місця фахівців закладу та особливості використання цих систем для виконання певних операцій.

У межах реалізації цієї педагогічної умови розроблено віртуальне освітнє науково-дослідницьке середовище – Google-диск, який містить навчальні матеріали, методичні рекомендації, звіти про цікаві соціологічні дослідження, збірники наукових праць студентів, що використовуються ними під час підготовки до практичних і семінарських занять, самостійної роботи.

Під час вивчення дисциплін дослідницького спрямування на рівні магістратури реалізовано технологію диференційованого навчання. Оскільки, вступаючи в магістратуру, деякі студенти здобули ступінь бакалавра за суміжними спеціальностями, в них спостерігався нижчий рівень готовності до НДД. Тому навчання в магістратурі передбачало диференційований підхід через розробку і застосування відповідного навчально-методичного забезпечення (навчальних посібників, методичних рекомендацій, різномісних завдань для самостійної роботи (репродуктивні, комбіновані, творчі)), впровадження індивідуальних і групових форм роботи, консультацій, факультативу.

Важливу роль у процесі підготовки соціальних працівників до НДД відіграє позааудиторна робота. Для студентів молодших курсів проводився науковий гурток, де майбутні соціальні працівники оволодівали основами наукової роботи, практикою досліджень, навичками презентації їхніх результатів. Через застосування таких методів, як аналітичне інтерв'ю, інформаційний пошук, бесіда, студенти визначали теми для досліджень, виконували їх, а кращі результати представляли на студентських конференціях і семінарах. На старших курсах студенти продовжували роботу в студентських наукових товариствах і проблемних групах («Соціальна робота в полікультурному середовищі», «Технології розробки соціальних проектів» та ін.).

Науково-дослідницька діяльність здійснювалася під час волонтерської роботи. Наприклад, упродовж останніх років у межах акцій «16 днів проти насильства», «Обери здоров'я – збережи життя» та ін., які проводилися соціальними закладами і службами м. Ужгорода, студенти-волонтери спільно з соціальними працівниками-практиками проводили анкетування та інтерв'ю серед різних вікових категорій громадян міста для вивчення думки населення щодо актуальних соціальних проблем (насильства, наркоманії, алкоголізму та ін.). Результати своєї діяльності студенти фіксували в індивідуальних і групових презентаційних портфоліо.

Позааудиторна науково-дослідницька підготовка передбачала проведення науково-практичних конференцій і семінарів («Соціальна робота очима студентів і практиків», «Соціальна робота з безпритульними»), де студенти мали можливість виступити з результатами дослідження перед широкою аудиторією, а доповіді опублікувати в студентських наукових збірниках «Актуальні питання соціології і соціальної роботи», «Соціально-політичні студії». Під час конференцій мали місце виступи, презентації, перегляд кінофільмів, їх обговорення.

Суттєвим аспектом науково-дослідницької підготовки є участь студентів у олімпіадах і конкурсах наукових робіт. Вперше Всеукраїнський конкурс наукових робіт із спеціальності «Соціальна робота» відбувся у 2018 році на базі Ужгородського національного університету. На конкурс були представлені 73 роботи студентів із 40 закладів вищої освіти України. 2 студенти (учасники формульовального експерименту) здобули дипломи I і III ступеня.

Формуванню дослідницьких умінь сприяла участь студентів у соціологічних дослідженнях, які реалізуються викладачами кафедри, а також громадськими організаціями, соціальними закладами. Зокрема, проводилося

опитування серед студентської молоді УжНУ щодо визначення рівня їхньої задоволеності якістю освітніх послуг (2013), анкетування населення щодо проблеми вдосконалення діяльності поліції (2016), вивчалися ціннісні орієнтації та міграційні настрої молоді (2016). Різні дослідження виконувалися студентами в рамках їхньої участі в реалізації проектів («Генерація 2020», «Дійсно разом», «Справа Кольпінга в Україні», «Приятелі» та ін.). Також студенти брали участь у проведенні міжнародних соціологічних досліджень (у 2014 році викладачами і студентами кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету, а також Дебреценського університету (Угорщина) проведено анкетування серед студентської молоді двох країн «Аналіз очікувань студентів щодо майбутньої роботи», а в 2017 році – «Дослідження психічного здоров'я студентів»).

Збагаченню дослідницького досвіду сприяла також участь студентів спеціальності «Соціальна робота» у сертифікованій програмі «Ромські студії», яка реалізовувалася на факультеті суспільних наук протягом 2016–2017 рр. викладачами Ужгородського національного університету спільно з громадською організацією «Романі черхень». Для читання лекцій запрошувалися провідні науковці з Інституту стратегічних досліджень, вітчизняних і зарубіжних ЗВО. Програмою передбачалося виконання досліджень (анкетування, інтерв'ю з ромами, спостереження), тренінги, майстер-класи. Зазначена програма сприяла розвитку в них навичок НДД в полікультурному середовищі.

У п'ятому розділі **«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності»** здійснена загальна характеристика організації експериментальної роботи; проаналізовано процес реалізації констатувального і формуального етапів педагогічного експерименту; представлено аналіз результатів і статистичну оцінку експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота охоплювала такі етапи: підготовчий (2010–2011 рр.), основний (2011–2017 рр.), узагальнювальний (2017–2018 рр.).

На першому етапі проведено теоретичний аналіз проблеми, розроблено вихідні положення дослідження. На початку другого етапу здійснено констатувальний експеримент і розпочато формувальний.

Проведенню констатувального і формуального експерименту передувало визначення контрольних і експериментальних вибірок для дослідницької роботи. Зокрема, базою поглибленого дослідження був вибраний ДВНЗ «Ужгородський національний університет», а також Карпатський інститут підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» і Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького – у цих закладах сформовано експериментальні групи, загальна чисельність студентів у яких становила 118 осіб. Контрольні групи створено в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара, Запорізькому національному університеті (загальна кількість студентів – 121).

Відповідно до розробленої системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, формувальний експеримент передбачав логічну

послідовність трьох етапів: початкового (1–2 курси бакалаврського рівня); базового (3–4 курси бакалаврського рівня); професійного (1–2 курси магістерського рівня).

На початковому етапі експерименту здійснена діагностика рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до НДД (констатувальний зріз, табл. 1), яка передбачала застосування стандартизованих методик, анкет, тестів, експертної оцінки. Результати цього зрізу засвідчили переважно низький і середній рівень готовності студентів до НДД, що зумовило необхідність впровадження авторської педагогічної системи.

Формувальний експеримент розпочався з першого року навчання студентів. На цьому етапі відбувалося коригування робочих програм дисциплін фундаментальної, професійної і практичної підготовки через включення питань науково-дослідницького змісту, розробка навчально-методичного забезпечення, його розміщення в Moodle, ВОНДС. Студенти отримували загальне уявлення про НДД, її структуру, сфери застосування дослідницьких знань та вмій, усвідомлювали значущість та цінність НДД для прогресивного розвитку суспільства, її місце в професійній діяльності. Для того, щоб майбутні соціальні працівники активно включилися в НДД, необхідно було зацікавити їх новою для них діяльністю. З цією метою дослідна робота спрямовувалася на формування мотивації майбутніх соціальних працівників до НДД через їхнє захоплення, зацікавлення, власний приклад викладачів тощо. Практика була спрямована на оволодіння студентами базовими методологічними вміннями (під час вивчення і аналізу діяльності соціальних закладів, ведення щоденника), системно-інформаційними (застосування ІКТ в процесі НДД), технічними (підготовка звіту про практику) та ін.

Провідною ідеєю початкового етапу формувального експерименту було забезпечення логічної наступності тематики студентських наукових досліджень через розвиток проблеми, обраної на першому курсі, і її дослідження протягом наступних років навчання. На цьому етапі розпочиналася робота наукового гуртка, студенти брали участь у волонтерській діяльності, масових акціях, студентських наукових конференціях та ін.

Базовий етап передбачав оволодіння студентами теорією і методами НДД, розвиток дослідницьких умінь, що супроводжувалося ускладненням навчального матеріалу, практикоорієнтованих дослідницьких завдань. Посилювалася роль самостійної роботи. Впроваджувалися лекційні форми роботи, які передбачали залучення студентів до їх проведення (дискусія, бінарна, евристична бесіда, конструювання, лекція-провокація). Підготовка до семінарів і практичних занять вимагала опрацювання низки наукових джерел, методичної літератури, передбачала роботу з інформаційними ресурсами. На допомогу студентам для вивчення дисциплін природничо-наукової підготовки («Соціальна і демографічна статистика») розроблений і впроваджений навчально-методичний програмний комплекс для самостійної підготовки до занять. Майбутні соціальні працівники виконували дослідження на базі соціальних закладів і служб і представляли результати у курсових та бакалаврських роботах. Практичні і лабораторні заняття будувалися за

принципом моделювання дослідження. Для цього застосовувалися методи кейсів, проектів, портфоліо, які сприяють розвитку критичного мислення.

Практичне навчання на цьому етапі дало можливість студентам більш детально ознайомитися з діяльністю соціальних закладів і служб; вони могли вивчити будь-який випадок конкретного вирішення ситуації на базі закладу, проаналізувати його й оцінити (практика зі спеціальності); розробити соціальний проект (дослідницька). Спостерігалось зростання активності студентів щодо підготовки доповідей, виступів на конференціях і публікацій у студентських наукових збірниках у порівнянні з попереднім етапом.

Найбільш ініціативні студенти були залучені до реалізації міжнародних проектів (окремі з них мали можливість ознайомитися з досвідом соціальної роботи і наукових досліджень у Німеччині, Туреччині, Угорщині, Чеській Республіці та ін.). Активізації НДД майбутніх соціальних працівників, мобілізації їхнього творчого потенціалу та самореалізації сприяла діяльність наукового студентського товариства і проблемних груп, участь у соціологічних дослідженнях, НДД в процесі волонтерства, олімпіади, конкурси наукових робіт.

Під час *професійного етапу* формувального експерименту відбувалося закріплення здобутих на попередньому етапі знань, вироблення особистісного ставлення студентів до НДД, формування навичок усвідомлено застосовувати методи науково-дослідницького пошуку в практичній діяльності соціальних закладів і служб.

На цьому етапі експерименту впроваджено педагогічну умову «Використання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи технології диференційованого навчання». Її реалізація відбувалася упродовж першого семестру навчання в магістратурі і передбачала виявлення потреб студентів у додатковому навчанні, розробку навчально-методичного забезпечення, індивідуальне консультування студентів, роботу факультативу. Застосування на заняттях індивідуальних і групових творчих завдань, кейсів, тренінгів, проблемних ситуацій, експертних методів, які вимагали міжпредметних знань і креативності у вирішенні проблем, підвищувало мотивацію магістрантів до оволодіння професійними і науково-дослідницькими знаннями, забезпечувало розвиток умінь працювати в команді. Формуванню дослідницьких умінь студентів сприяло наповнення ними віртуального освітнього науково-дослідницького середовища матеріалами дослідницького змісту, що підвищувало значущість роботи магістрантів.

Проводилися круглі столи, конференції, семінари-дискусії з участю фахівців-професіоналів, випускників спеціальності «Соціальна робота», провідних учених, які мають позитивний досвід НДД, в тому числі й зарубіжних. Активізувалася участь студентів у діяльності студентського наукового товариства, вони стали ініціаторами й організаторами різних заходів (конференцій «Гуманітарна робота з тваринами», «Сучасні різновиди соціальних маніпуляцій», інтелектуальних ігор «Брейн-ринг», «Що? Де? Коли?»).

Під час науково-дослідницької практики студенти виконували самостійне дослідження (на базі соціального закладу), результати якого представляли на конференціях і семінарах, в тому числі міжнародних, та в магістерській роботі.

Науково-педагогічна практика спрямована на формування здібностей студентів до педагогічної діяльності. НДД під час цієї практики передбачала аналіз навчально-методичного забезпечення (в тому числі електронного), яке регламентує підготовку майбутніх соціальних працівників, спостереження, бесіди з викладачами і студентами, розробку конспекту лекції, семінару, ведення щоденника, підготовку звіту про виконану роботу.

Зростанню якості науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників сприяла їх участь у програмах академічної мобільності (окремі студенти протягом одного семестру навчалися в Карловому університеті (м. Прага, Чеська Республіка), Поморській академії (м. Слупськ, Польща) та ін.

Наприкінці професійного етапу проведений завершальний зріз, який дав змогу виявити динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до НДД за час експериментальної роботи (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнені результати сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності (%)

Зрізи	Вибірки	Рівні			
		Низький	Середній	Достатній	Високий
Початок експерименту	Контрольна	29,8	39,7	22,3	8,2
	Експериментальна	30,5	38,1	23,7	7,7
Кінець експерименту	Контрольна	18,2	38,0	30,6	13,2
	Експериментальна	8,5	23,7	43,2	24,6

Проведений аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в кінці експерименту рівень готовності майбутніх соціальних працівників до НДД у експериментальній вибірці є значно вищим, ніж у контрольній. Так, кількість студентів з високим рівнем готовності до НДД в експериментальній вибірці зросла на 16,9% і становить 24,6% (у контрольній вибірці цей показник складає 13,2%). Кількість майбутніх соціальних працівників у експериментальній вибірці з достатнім рівнем готовності до НДД зросла до 43,2%, у контрольній групі цей показник становить 30,6%. У експериментальній вибірці знизилися показники низького і середнього рівня готовності до НДД і становлять 8,5% і 23,7%. У контрольній групі ці показники є вищими – 18,2% і 38% відповідно. Застосування статистичних критеріїв χ^2 і Вілкоксона дало змогу з ймовірністю 0,95 підтвердити, що до початку експерименту студенти контрольної та експериментальної вибірок не відрізнялись за рівнем їхньої готовності до НДД, а в результаті формувального експерименту рівень готовності майбутніх соціальних працівників до НДД в експериментальній групі значно вищий, ніж у контрольній. Отже, результати дослідження засвідчують ефективність і результативність системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження здійснено теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми підготовки

майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності, що дало змогу сформулювати такі **висновки**.

1. Діалектичний характер соціальної роботи, а також динамічні умови, в яких вона здійснюється, зумовлюють комплекс соціально-економічних, управлінських і педагогічних чинників, які актуалізують необхідність науково-дослідницької діяльності в соціальній галузі. Обґрунтовано, що НДД сьогодні є невід'ємним елементом професійної соціальної практики і реалізується як у процесі роботи з різними категоріями клієнтів, так і в адміністративно-управлінській діяльності. НДД забезпечує адекватну соціальному замовленню розробку цільових комплексних програм, проектів і технологій соціального захисту населення, проектування і впровадження моделей діяльності соціальних закладів і служб.

У результаті всебічного вивчення проблеми з'ясовано сутнісні характеристики НДД, під якою розуміємо діяльність з отримання нових науково обґрунтованих знань, спрямованих на цілеспрямовану зміну соціальної дійсності, що реалізується в логічній послідовності через застосування відповідних форм і методів наукового пізнання. Доведено, що НДД в системі соціальної роботи реалізується на трьох рівнях (рефлексивно-теоретичному, експериментально-теоретичному і дослідницькому), кожен з яких передбачає поетапність дій (визначення проблеми; формулювання гіпотези, вибір методів і засобів дослідження; реалізація дослідницького задуму; оцінка отриманих результатів) та застосування відповідних методів досліджень.

Розроблено модель дослідницького середовища соціальної роботи, яка містить три взаємопов'язані компоненти: соціальну проблему, методи її вивчення та інструменти вирішення. У зазначеній моделі соціальна проблема задає межі дослідницького середовища; методи її дослідження зумовлюють виявлення механізмів функціонування в межах цього простору; інструменти забезпечують можливість розв'язання визначеної проблеми. Обґрунтовано, що динамічний характер моделі забезпечується через чотири рівні розвитку кожної з її складових (соціальна проблема – традиційна, відома, маловідома, нова; методи вивчення проблеми – репродуктивні, частково-пошукові, дослідницькі, експертні; інструменти вирішення проблеми – традиційні, модифіковані, інноваційні, відсутні в практиці соціальної роботи), які адекватно відображають можливість соціального працівника виступати в певній дослідницькій ролі – споживача знань, учасника досліджень, дослідника, експерта.

2. Успішна НДД в соціальній сфері може бути забезпечена за наявності дослідницьких умінь у соціальних працівників, які розуміємо як здатність ефективно виконувати дії, адекватні вирішенню певних дослідницьких завдань у відповідності з логікою наукового пізнання та специфікою фахової діяльності.

Здійснено класифікацію дослідницьких умінь соціальних працівників: методологічні (постановка проблеми, виявлення і розв'язання суперечностей, висунування гіпотези, визначення дослідницького інструментарію для вирішення проблеми), інформаційно-аналітичні (пошук інформації з різних джерел, узагальнення, синтез, презентація інформації у відповідному форматі); діагностичні (на основі комплексних методів вивчення особистості, групи,

суспільства (спостереження, анкетування, біографічного методу, кейсів, контент-аналізу та ін.) встановлювати «соціальний діагноз»); проєктивні (розробляти соціальний проєкт, впроваджувати в практику, оцінювати наслідки реалізації); прогностичні (прогнозувати і моделювати розвиток подій, процесів, які відбуваються в суспільстві, оцінювати наслідки НДД); організаційні (планувати дослідження, організувати його, аналізувати і контролювати результати); комунікативні (вести дискусію, відстоювати власну позицію, встановлювати ділові взаємовідносини з колегами в процесі НДД); системно-інформаційні (застосовувати ІКТ загального призначення, спеціалізовані програмні засоби математико-статистичної обробки і аналізу даних соціальних досліджень, програмні засоби соціальних закладів і служб); технічні (структурувати матеріал і фактичні дані, оформляти результати дослідження згідно вимог, презентувати їх).

3. Аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вітчизняних закладах вищої освіти свідчить про недостатню зорієнтованість освітнього процесу на цілеспрямовану підготовку студентів до НДД, і, водночас, про наявність значних можливостей щодо формування готовності майбутніх соціальних працівників до означеного виду діяльності.

З'ясовано, що значні здобутки в підготовці студентів до науково-дослідницької діяльності мають деякі зарубіжні країни (США, Велика Британія, Франція, Угорщина, Швеція та ін). В останні десятиліття в зарубіжних закладах вищої освіти все більше активізується процес забезпечення єдності наукової і навчальної підготовки через широке залучення студентів до науково-дослідницької роботи. Проблема орієнтації майбутніх фахівців на НДД розглядається як найважливіша умова їх індивідуально-професійного самовизначення і професійної культури, а готовність до НДД як спосіб забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

Незважаючи на деякі відмінності, спільною рисою науково-дослідницької підготовки фахівців у вищій школі зарубіжних країн є залучення студентів до НДД, починаючи з першого курсу, створення в закладах вищої освіти особливого креативно-дослідницького середовища, використання в навчальному процесі сучасних ефективних технологій, форм, методів, засобів, що, безперечно, є актуальним для вітчизняної системи вищої освіти.

4. На основі узагальнення результатів вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців соціальної роботи розроблено систему підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, яка базується на методологічних підходах: дослідницькому, системному, компетентнісному, культурологічному, інтегративному, гуманістичному, квалітологічному, кваліметричному, аксіологічному, особистісному, практико-орієнтованому, герменевтичному; методологічних функціях науково-дослідницької діяльності (соціальної, інтерсоціальної, системної, інтегративної, прогностичної, моделюючої, інформаційної, комунікативної, технологічної, мотиваційної, розвивальної, рефлексивної); принципах: загальних (фундаментальності, системності і цілісності, діалектичної єдності теоретичних і емпіричних знань про соціальну дійсність, науковості, наступності, диференціації і

індивідуалізації) і специфічних (самостійного вибору студентами напряму НДД, інтеграції змісту дисциплін навчального плану і наукових досліджень, регіоналізації, професійно-контекстної теоретичної і практичної підготовки до НДД, соціально-педагогічного супроводу і психолого-педагогічної підтримки).

5. Реалізація системи передбачає формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД, яку трактуємо як сукупність професійно-особистісних якостей фахівця, ґрунтовні теоретико-методологічні знання й дослідницькі вміння, активну особистісну позицію, що виражається в позитивному й усвідомленому ставленні до науково-дослідницької діяльності як компонента професіоналізму. У структурі готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти.

Критеріями і показниками мотиваційно-ціннісного компонента є: сформованість внутрішніх мотивів до НДД (інтерес до НДД у процесі вирішення професійних завдань, активність у саморозвитку, самовдосконаленні, бажання поглиблювати науково-дослідницькі знання) та ціннісна спрямованість на науково-дослідницьку діяльність у процесі вирішення професійних завдань (сформованість системи суспільно-значимих цінностей та ставлення до НДД як цінності); когнітивного компонента: знання теоретико-методологічних основ НДД (знання теорії і методології наукового пізнання, теоретичних основ наукових досліджень); знання міждисциплінарних методів досліджень (знання соціологічних, психологічних, педагогічних, математико-статистичних методів досліджень); інтелектуальні властивості (критичність, самостійність, креативність мислення); діяльнісного компонента: практична готовність студентів до НДД (сформованість дослідницьких умінь) і дослідницька активність (включеність студентів у НДД); емоційно-вольового компонента: позитивне емоційне ставлення до НДД (відчуття інтелектуального задоволення від НДД, емоційна стійкість), наявність вольових якостей (наполегливість, відповідальність, організованість) та здатність до рефлексії (аналіз власного професійного розвитку, здатність до самооцінки, самоконтролю). За визначеними критеріями та показниками виділено рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до НДД – низький, середній, достатній, високий.

6. Розроблена система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД відображає структурно-функціональну взаємодію основних компонентів підготовки: цільового (мета, спрямована на формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД), теоретико-методологічного (методологічні підходи, загальні і специфічні принципи, методологічні функції НДД), процесуально-змістового (етапи (початковий, базовий, професійний), навчальні дисципліни (фундаментальної, професійної та практичної підготовки: «Філософія», «Загальна соціологія», «Основи психології і педагогіки в соціальній роботі», «Вступ до спеціальності», «Теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна інформатика»; дослідницького спрямування: «Основи наукових досліджень», «Методи та організація соціальних досліджень», «Соціальна і демографічна статистика», «Соціальне

проектування і прогнозування», «Науково-дослідницький семінар», «Інновації в соціальній роботі»), практики (ознайомча, психолого-педагогічна (волонтерська), зі спеціальності, дослідницька, науково-педагогічна, науково-дослідницька), самостійна, волонтерська робота; технологічного (форми: лекції (проблемна, конференція, бінарна, провокація, конструювання, дискусія, круглий стіл), семінари (просемінар, екскурсія, бесіда, брифінг, диспут, ділова гра), практичні і лабораторні заняття, індивідуальна, групова робота, факультатив, консультація, підготовка реферату, курсової, бакалаврської, магістерської роботи, наукової статті, спільна публікація викладача і студента; методи: анотування текстів, ведення щоденника практики, аналітичне інтерв'ю, інформаційний пошук, «Жива бібліотека», взаємодиктант, метод метафор, формування тезаурусу НДД (використання педагогічної наративації, «вичерпування» з поняття наявних смислів, диференціації понять, «імажитивних» дій та ін.), метод опонентів, модерації, розв'язування задач, виконання дослідницьких завдань (адаптованих, диференційованих), творчих робіт, обговорення результатів досліджень, проведених провідними інститутами, соціологічними групами, методи Дельфі, Дельбека; технології: проблемного, диференційованого, концентрованого навчання, розвитку критичного мислення, проектні, ігрові, тренінгові, портфоліо, кейсів, ситуації успіху; засоби: навчально-методичні комплекси дисциплін; нормативні документи щодо професійної діяльності і НДД; засоби ІКТ (мультимедіатехнології, аудіо- і відео фрагменти ситуацій для аналізу, фільми для перегляду, пошукові системи, Web-сторінки соціальних і освітніх закладів, урядових організацій, система Moodle, ВОНДС, SPSS, офісні додатки). Позааудиторна діяльність: зустрічі з фахівцями соціальних закладів і служб, провідними вченими, науковий гурток, проблемна група, студентське наукове товариство, екскурсія, ворк-шоп, стажування (в тому числі й зарубіжному ЗВО), літня школа, конференція, семінар, круглий стіл, масові акції, волонтерська робота, олімпіада, конкурс наукових робіт, тренінг, майстер-клас, участь у проектах, соціологічних дослідженнях, які реалізуються кафедрою, соціальними закладами, спільне дослідження зі студентами інших спеціальностей); аналітико-результативного (критерії, показники та рівні, готовності майбутніх соціальних працівників до НДД; результат (готовність майбутніх соціальних працівників до НДД)).

Ефективність розробленої системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД забезпечується реалізацією визначених педагогічних умов: формування мотивації майбутніх соціальних працівників до НДД; залучення до НДД студентів з перших курсів; забезпечення науково-дослідницького змісту дисциплін фундаментальної, професійної та практичної підготовки соціальних працівників; використання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи технології диференційованого навчання; застосування ІКТ в процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників.

7. Аналіз результатів формуального експерименту засвідчив, що застосування розробленої системи підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД, яка реалізується за певних педагогічних умов, є доцільним, оскільки

забезпечує вищий рівень готовності студентів до НДД, ніж за традиційної системи навчання. Так, кількість студентів з високим рівнем готовності до НДД у експериментальній вибірці зросла на 16,9% і становить 24,6% (у контрольній вибірці цей показник складає 13,2%). Чисельність майбутніх соціальних працівників у експериментальній вибірці з достатнім рівнем готовності до НДД зросла до 43,2%, у контрольній групі цей показник становить 30,6%. У експериментальній вибірці знизилися показники низького і середнього рівня готовності до НДД і становлять 8,5% і 23,7%. У контрольній групі ці показники є вищими – 18,2% і 38% відповідно. За допомогою методів математичної статистики (критеріїв χ^2 і Вілкоксона) доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів, що засвідчує ефективність системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД.

Отримані в процесі дослідницької роботи результати не претендують на вичерпне вирішення досліджуваної проблеми. Необхідним є подальше вивчення таких аспектів: розробка і впровадження комплексних технологій науково-дослідницької підготовки фахівців; створення у ЗВО креативно-дослідницького середовища, яке сприяє становленню особистості фахівця-дослідника; забезпечення побудови навчальних курсів із дослідницькою траєкторією; створення сприятливих умов для представлення і поширення результатів наукових досліджень майбутніх фахівців соціальної роботи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Повідайчик О.С. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності в процесі професійної підготовки: монографія. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2018. 477 с.
2. Повідайчик О.С., Данко Д.В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до застосування технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності: монографія. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. 230 с.
3. Повідайчик О.С. Формування інформаційної культури як педагогічна умова підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. *Актуальні питання соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: колективна монографія / І. Козубовська, Ф. Шандор. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. С. 218–237.
4. Повідайчик О.С., Козубовська І.В., Попович І.Є. Формування нової освітньої парадигми підготовки педагогічних кадрів у Великій Британії: монографія. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2017. 212 с.
5. Повідайчик О.С., Козубовський Р.В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи до профілактики девіантної поведінки дітей у процесі волонтерської практики. *Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильним до девіантної поведінки: український та міжнародний досвід*: монографія / О. Янкович, О. Кікінежді та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. С. 250–263.
6. Povidaichyk O., Varga N. Problem-based learning as a pedagogical condition of preparing of students for research work. *European vector of contemporary*

psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: collective monograph. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltic Publishing», 2018. Vol. 1. P. 379–397.

7. Повідайчик О.С., Тополянський С.І., Повідайчик М.М. Основи соціальної інформатики: навч. посібник. Ужгород: ФОП Бреза А.Е., 2011. 228 с.

8. Повідайчик О.С., Жиленко Р.В. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посібник. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2018. 162 с.

9. Повідайчик О., Козубовський Р. Соціальна робота: вступ до спеціальності: навч. посібник для студ. суміжних спеціальностей, які здобувають освітній ступінь магістра соціальної роботи. Ужгород: УжНУ, 2018. 72 с.

10. Повідайчик О.С., Опачко М.В., Соломка Е.Т. Забезпечення якості підготовки фахівців в умовах кредитно-модульної системи навчання. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Філософія, політологія».* Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. Вип. 96. С. 120–125.

11. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Сучасні комп'ютерні технології тестування знань студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2011. Вип. 21. С. 160–163.

12. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Особливості викладання математичних дисциплін у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2011. Вип. 22. С. 119–121. *Google Scholar*

13. Повідайчик О.С. Деякі аспекти застосування Інтернет-технологій в системі вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2013. Вип. 26. С. 154–156. *Google Scholar*

14. Повідайчик О.С., Борщ К.К. Організація практичної підготовки магістрів соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2013. Вип. 28. С. 123–126. *Google Scholar*

15. Povidaychuk O., Popovich A., Báthori-Tárczy Z., Afanasyev D. A hallgatók pályaválasztását befolyásoló szempontok elemzése. *Hallgatói kutatóümuhelyek nemzetközi együttműködése, határok nélkül.* Nyirgyháza: Orvos-és Egészségtudományi Centrum, 2013. S. 71-86.

16. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Особливості інформаційної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти України. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2015. Вип. 35. С. 151–153. *Google Scholar*

17. Повідайчик О.С., Варга Н.І. Роль додаткової освіти в процесі формування готовності студентів до науково-дослідної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2016. Вип. 39. С. 212–215. *Google Scholar, Index Copernicus*

18. Повідайчик О.С. Проблемне навчання в процесі підготовки студентів до науково-дослідницької роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Київ: ТОВ Вид-во «Аспект-Поліграф», 2016. Вип. 1-2. С. 45–53. *Google Scholar*
19. Повідайчик О.С. Створення проблемної ситуації як умова активізації науково-дослідницької роботи студентів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2016. Вип. LXXI, Т. 1. С. 141–146. *Google Scholar*
20. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Застосування інформаційних технологій у науково-дослідній роботі майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2016. №1. С. 152–156. *Google Scholar*
21. Povidaychuk O. Some Aspects of Preparing the Students to Research Work. *Intellectual Archive*. Volume 5. Number 4, July-August, 2016. Toronto: Shiny Word Corp. P. 33–37. *Google Scholar*
22. Повідайчик О.С. Функції науково-дослідницької діяльності в системі соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2016. Вип. 2 (39). С. 180–183. *Google Scholar*
23. Повідайчик О.С. Дослідницькі ролі соціальних працівників у професійній діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка та психологія». Мукачево: Вид-во МДУ, 2016. Вип. 2 (4). С. 31–34. *Google Scholar, Index Copernicus*
24. Повідайчик О.С. Зарубіжний досвід науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Молодий вчений*. Херсон: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2017. №3 (43). С. 444–447. *Google Scholar, Index Copernicus*
25. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Основні підходи до науково-дослідницької роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2017. Вип. 1 (40). С. 216–218. *Google Scholar, Index Copernicus*
26. Повідайчик О.С. Розробка моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Київ: ТОВ Вид-во «Аспект-Поліграф», 2017. Вип. 1-2. С. 21–30. *Google Scholar*
27. Повідайчик О.С. Модель дослідницького середовища соціальної роботи. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2017. Вип. LXXVI, Т. 3. С. 130–134. *Index Copernicus*
28. Повідайчик О.С. Управління процесом формування науково-дослідницьких умінь студентів у системі професійної підготовки. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2017. Вип. 3. С. 206–212.
29. Повідайчик О.С. Вітчизняний досвід науково-дослідницької підготовки студентів у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2017. Вип. 2 (41). С. 198–201. *Google Scholar, Index Copernicus*

30. Повідайчик О.С. Методичні прийоми дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. Вип. 2(6). С. 101–104. *Google Scholar, Index Copernicus*

31. Повідайчик О.С., Попович І.Є. Варга Н.І. Формування дослідницьких умінь студентів у вищих навчальних закладах Великої Британії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2017. №4 (59). С. 421–426. *Google Scholar*

32. Повідайчик О.С. Організаційні аспекти формування готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької роботи. *Virtus. Scientific Journal*. Montreal: СРМ «ASF», 2017. №12, March. Р. 144–147. *Google Scholar, Cite Factor, Scientific Indexing Services, International Innovative Journal Impact Factor*

33. Повідайчик О. С. Аналіз стану готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 2018. Вип. 1 (42). С. 183–187. *Google Scholar, Index Copernicus*

34. Повідайчик О.С. Реалізація технології диференційованого навчання в процесі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 2018. Вип. 2 (43). С. 201–205. *Google Scholar, Index Copernicus*

35. Повідайчик О., Козубовська І., Попович І. Формування дослідницьких умінь студентів у європейській системі вищої освіти. *Virtus. Scientific Journal*. Montreal: СРМ «ASF», 2018. №23. Part 1, April. С. 101–104. *Google Scholar, Cite Factor, Scientific Indexing Services, International Innovative Journal Impact Factor*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Повідайчик О.С. Інформаційна культура в системі підготовки майбутніх соціальних працівників. *Проблеми становлення та самореалізації творчої особистості майбутніх фахівців гуманітарного спрямування: зміст, форми та методи підготовки*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р.). Хмельницький: ХНУ, 2010. С. 92–93.

37. Повідайчик О.С. Вітчизняний досвід організації волонтерської практики в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: розвиток волонтерського руху в Україні та за рубежом*: матер. доп. та повід. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 21 верес. 2012 р.). Ужгород: УжНУ, 2012. С. 50–52.

38. Повідайчик О.С. Інформаційні технології в соціальній роботі. *Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи*: матер. доп. та повідомл. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 верес. 2013 р.). Ужгород: УжНУ, 2013. С. 76–80.

39. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Особливості розробки програмного навчального комплексу для дистанційного вивчення природничих дисциплін. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки*

майбутніх фахівців: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24–25 квіт. 2014 р.). Хмельницький: ХНУ, 2014. С. 111–113.

40. Повідайчик О.С. Деякі аспекти підготовки соціальних працівників до застосування інформаційних технологій в роботі з людьми з обмеженими можливостями. *Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (дистанц.). (Київ, 1 квіт. 2014 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 50–52.

41. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Стан і тенденції розвитку соціальної інформатики як науки і навчальної дисципліни. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 жовт. 2015 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2015. С. 70–73.

42. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Деякі аспекти розробки навчально-контролюючого програмного комплексу з вивчення природничих дисциплін. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21–22 квіт. 2015 р.). Хмельницький: ХНУ, 2015. С. 114–116.

43. Повідайчик О.С., Козубовська І.В. Психолого-педагогічні аспекти соціальної освіти. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХНІ ст.*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29–30 січ. 2016 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 31–33.

44. Повідайчик О.С., Козубовська І.В. Психологічні бар'єри у комунікативній взаємодії викладачів і студентів. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26–27 лют. 2016 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 123–125.

45. Повідайчик О.С. Деякі аспекти науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах. *Соціальна робота і соціальна педагогіка*: зб. матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28–29 квіт. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 83–87.

46. Повідайчик О.С. Науково-дослідна робота студентів у системі вищої професійної освіти. *Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачево, 19–20 трав. 2016 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2016. С. 174–176.

47. Повідайчик О.С. Практика як складова формування готовності магістрів соціальної роботи до наукових досліджень. *Сучасний вимір педагогіки та психології*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27–28 трав. 2016 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 102–106.

48. Повідайчик О.С. Умови формування готовності майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності в професійній сфері. *Current issues and problems of social sciences: conference proceedings* (Kielce, June 28–30, 2016). Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 51–54.

49. Повідайчик О.С., Козубовська І.В. Розвиток ступеневої соціальної освіти у Великій Британії. *Пріоритетні напрямки вирішення актуальних*

проблем вихованні і освіти: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 лип. 2016 р.). Харків: Центр педагогічних досліджень, 2016. С. 81–84.

50. Повідайчик О. С. Особливості професійно-спрямованої науково-дослідницької роботи студентів вищих навчальних закладів. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. С. 72–75.

51. Повідайчик О.С. Застосування програмних засобів аналізу даних у процесі науково-дослідницької роботи студентів. *Теорія прийняття рішень*: зб. матер. Міжнар. школи-семінару. (Ужгород, 26 вересня – 1 жовтня 2016 р.). Ужгород: УжНУ, 2016. С. 219.

52. Повідайчик О.С. Зарубіжний досвід підготовки студентів до науково-дослідницької роботи. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 16 верес. 2016 р.). Ужгород: УжНУ, 2016. С. 140–141.

53. Повідайчик О.С. Особливості науково-дослідницької діяльності фахівців соціальної роботи. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 жовт. 2016 р.). Київ: Київська наукова організація педагогіки та психології, 2016. С. 82–85.

54. Повідайчик О.С. Соціально-економічні фактори підготовки соціальних працівників до науково-дослідницької роботи. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачєво, 19–21 жовт. 2016 р.). Мукачєво: Вид-во МДУ, 2016. С. 177–179.

55. Повідайчик О.С. Методологічні засади науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 січ. 2017 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 42–46.

56. Повідайчик О.С. Поняття науково-дослідницької роботи студентів у працях вітчизняних науковців. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології ХХІ ст.*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27–28 січ. 2017 р.). Львів: «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 111–113.

57. Повідайчик О.С. Історичні аспекти дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників за рубежем. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 30–31 берез. 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 113–115.

58. Повідайчик О.С. Структура готовності соціальних працівників до науково-дослідницької роботи. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 17–18 трав. 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2017. С. 100–103.

59. Повідайчик О.С. Форми і методи науково-дослідницької підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США. *Розвиток*

порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: зб. матер. VI Міжнар. наук.-методол. семінару (Хмельницький, 18 трав. 2017 р.). Київ-Хмельницький: Термінова поліграфія, 2017. С. 167–169.

60. Повідайчик О.С. Науковий світогляд соціальних працівників як професійно значимий феномен. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19–20 трав. 2017 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 75–77.

61. Повідайчик О.С. Дослідницька складова соціальної роботи в умовах воєнних конфліктів. *Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів та терористичних загроз*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 22 верес. 2017 р.). Ужгород: ПП. Роман О.І., 2017. С. 76–77.

62. Повідайчик О.С. Принципи підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької роботи. *Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms*: international scientific-practical conf. (Tbilisi, 29 September, 2017). Tbilisi: Baltija Publishing, 2017. P. 166–168.

63. Повідайчик О.С. Особливості дослідницької підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 жовт. 2017 р.). Київ: Київська наукова організація педагогіки та психології, 2017. С. 97–99.

64. Повідайчик О.С. Лекція як провідна форма науково-дослідницької підготовки соціальних працівників. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26–27 жовт. 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 33–35.

65. Повідайчик О. Особливості управління науково-дослідницькою підготовкою соціальних працівників. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 січ. 2018 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 61–64.

66. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Квалітологічний підхід до науково-дослідницької підготовки фахівців у вищій школі. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: зб. матер. III Всеукр. викл.-студ. наук.-практ. конф. (Кременчук, 2 берез. 2018 р.). Кременчук: Посвіт, 2018. С. 125–128.

67. Повідайчик О.С. Системний підхід до науково-дослідницької підготовки фахівців у ВНЗ. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: зб. матер. III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Ченстохова – Ужгород – Дрогобич, 29–30 берез. 2018 р.). Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 317–319.

68. Повідайчик О.С. Теоретична підготовка соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: збірник наук. праць за матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квіт. 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 97–98.

69. Повідайчик О. Компетентнісний підхід до науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. *Вища освіта: удосконалення якості підготовки фахівців*: зб. матер. II-ї Міжнар. наук. інт.-конф. (Київ, 26–27 квіт. 2018 р.). Київ: Альфа-ППК, 2018. С. 108–110.

70. Повідайчик О. Культурологічний підхід до науково-дослідницької підготовки соціальних працівників. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*: зб. матер. IV-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород – Дрогобич, 15 черв. 2018 р.). Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 221–222.

71. Повідайчик О.С., Варга Н.І. До питання про доступність вищої освіти у США. *Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 14 верес. 2018 р.). Ужгород: РІК-У, 2018. С. 74–75.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

72. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Вища математика. Основи теорії ймовірностей: метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2008. 48 с.

73. Повідайчик О.С. Соціальна інформатика: метод. рекомендації до вивчення курсу. Ужгород: УжНУ, 2008. 32 с.

74. Повідайчик О.С. Математико-статистичні методи аналізу даних соціологічних досліджень: метод. рекомендації до виконання лабораторних робіт. Ужгород: УжНУ, 2009. 28 с.

75. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Математико-статистичні методи аналізу даних соціологічних досліджень: навчально-методичні матеріали. Ужгород: УжНУ, 2010. 44 с.

76. Повідайчик О.С., Зобенько Н.А. Програма практики магістрів. Ужгород: УжНУ, 2013. 26 с.

77. Повідайчик О.С., Данко Д.В. Зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників до застосування технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності: метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2014. 28 с.

78. Повідайчик О.С., Козубовський Р.В. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників: метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2015. 19 с.

79. Повідайчик О.С. Формування готовності студентів до науково-дослідницької роботи як педагогічна проблема. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. Вип. 1(18). С. 118–123.

80. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Соціальна і демографічна статистика (розв'язування задач у редакторі електронних таблиць MS Excel): метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2018. 24 с.

АНОТАЦІЇ

Повідайчик О.С. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопільський

національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дослідженні обґрунтовано теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності.

У результаті наукового пошуку доведено необхідність науково-дослідницької діяльності у професійній соціальній роботі, яка реалізується як у процесі роботи з різними категоріями клієнтів, так і в адміністративно-управлінській діяльності. Розкрито особливості науково-дослідницької діяльності, з'ясовано сутність дослідницьких умінь соціальних працівників та здійснено їх класифікацію. Проаналізовано стан підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності у зарубіжній і вітчизняній освітній практиці.

Розроблено модель дослідницького середовища соціальної роботи, яка містить три взаємопов'язані компоненти: соціальну проблему, методи її вивчення та інструменти вирішення. Охарактеризовано змістову структуру, визначено критерії, показники та рівні готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Розроблено і експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності у закладах вищої освіти та педагогічні умови її реалізації.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, науково-дослідницька діяльність, готовність до науково-дослідницької діяльності, дослідницькі вміння, система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності, педагогічні умови.

Повидайчик О.С. Теория и практика профессиональной подготовки будущих социальных работников к научно-исследовательской деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

В исследовании обоснованы теоретические и методические основы профессиональной подготовки будущих социальных работников к научно-исследовательской деятельности.

В результате научного поиска доказана необходимость научно-исследовательской деятельности в профессиональной социальной работе, которая реализуется как в процессе работы с разными категориями клиентов, так и в административно-управленческой деятельности, раскрыты её особенности, определена сущность исследовательских умений социальных работников и осуществлена их классификация. Проанализировано состояние подготовки будущих социальных работников к научно-исследовательской деятельности в зарубежной и отечественной образовательной практике.

Разработана модель исследовательской среды социальной работы, которая включает три взаимосвязанных элемента: социальную проблему, методы её изучения, инструменты решения. Охарактеризована содержательная структура, определены критерии, показатели и уровни готовности социальных работников к научно-исследовательской деятельности. Разработана и экспериментально проверена система профессиональной подготовки будущих социальных работников к научно-исследовательской деятельности в учреждениях высшего образования и педагогические условия ее реализации.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие социальные работники, научно-исследовательская деятельность, готовность к научно-исследовательской деятельности, исследовательские умения, система профессиональной подготовки будущих социальных работников к научно-исследовательской деятельности, педагогические условия.

Povidaychuk O.S. The Theory and Practice of Preparation of Future Social Workers for Scientific Research Activity. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2019.

The research considers and substantiates the theoretical and methodical foundations of the professional preparation of future social workers for scientific research activity.

Scientific research activity of social workers is defined as activity on obtaining new scientifically grounded knowledge aimed at purposeful change of social reality, which is realized in logical sequence by application of appropriate forms and methods of scientific cognition.

Classification of research skills of social workers is carried out. They are: methodological, informational-analytical, diagnostic, projective, forecasting, organizational, communicative, system-informational and technical.

It is established that the result of students' preparation for scientific research activity is the readiness for such kind of work. The readiness of future social workers for scientific research activity is defined as an integral system of professional and personal qualities of a specialist, thorough theoretical and methodological knowledge and research skills, an active personal position in the process of implementation of research roles, which is expressed through a positive and conscious attitude to scientific research activity as a component of professionalism. In the structure of readiness of social workers for scientific research activity there are singled out such components: motivational-value, cognitive, active and emotional-willed. The criteria, indicators and levels of readiness of future social workers for scientific research activity are determined.

The conceptual principles of development of the system of professional training of future social workers for scientific research activity are based on methodological approaches: research, systemic, competence, cultural, integrative, humanistic,

qualitative, qualimetric, axiological, personal, practical-oriented, hermeneutical; methodological functions of scientific research activity (social, intersocial, systemic, integrative, predictive, modeling, informational, communicative, technological, motivational, developing, reflexive); general (fundamentalism, systematization and integrity, dialectical unity of theoretical and empirical knowledge of social reality, scientific, continuity, differentiation and individualization) and specific principles (self-selection of scientific research activity by students, integration of the content of disciplines of the curriculum and scientific researches, regionalization, professional context theoretical and practical preparation for scientific research activity, socio-pedagogical maintenance, as well as psychological support.

There is developed and tested the system of professional preparation of future social workers for scientific research activity, the main components of which are: target (the purpose and result of professional preparation of future social workers for scientific research activity); theoretical and methodological (forms the conceptual basis for the formation of readiness of specialists of social work for scientific research activity and is based on the integration of general and specific principles, as well as methodological approaches that determine the orientation of the implementation of theoretical and practical aspects of preparation for scientific research activity); procedural-content (stages and the content of the professional preparation of future social workers for scientific research activity through the use of the potential of general disciplines and the research-oriented courses, practice, independent work, qualification studies, as well as extracurricular activities, volunteer work), technological (didactic provision of the educational process through the implementation of the forms, methods, technologies and learning tools taking into account the specifics of the process of preparation of future social workers for scientific research activity), analytical and productive (forms and methods of diagnostics and assessment of the readiness of specialists of social work for scientific research activity, levels of readiness, criteria and indicators, result).

The effectiveness of the developed system of professional preparation of future social workers for scientific research activity is ensured by the implementation of certain pedagogical conditions: formation of the motivation of future social workers to scientific research activity; involvement of junior students into scientific research activity; provision of scientific research content of the disciplines of fundamental, professional and practical preparation of social workers; use of the technology of differentiated learning in the process of scientific research preparation of masters of social work; application of information and communication technologies in the process of scientific research training of future social workers.

Key words: professional preparation, future social workers, scientific research activity, readiness for scientific research activity, research skills, system of professional preparation of future social workers for scientific research activity, pedagogical conditions.

Підписано до друку 14.05.2019. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3m №32 від 31 травня 2006 року

